

Lausunto Kustavin kunnanhallitukselle vaihtoehtoista Kustavin kunnankirjaston tuleviksi sijaintipaikoiksi sekä kirjaston tilaratkaisuja koskevien päätösten vaikutusten arviointia

Kustavin kunnanhallitus on kokouksessaan 30.9. antanut oman arvionsa kirjastopalvelujen sijoittamisen kolmesta eri vaihtoehdosta. Seuraava arvio keskittyy kunnanhallituksen esityksestä poiketen lähes ainoastaan kirjaston toiminnallisuuteen ja asiakaslähtöisyyteen. Näiden seikkojen huomiointi on kunnanhallituksen kokouksessa jäänyt puutteelliseksi.

Kunnanjohtaja Rauno Peltola on esittänyt kirjaston sijaintipaikoiksi kolme vaihtoehtoa:

1. Kirjasto siirtyy uudelle kunnantalolle nykyisillä palveluilla siten, että sitä täydennetään omatoimikirjastolla.
2. Kirjastopalvelut siirretään palvelukeskuksesta Mainingin vuokratiloihin niiden vapautuessa kesäkuun alussa. Vaihtoehtoa voidaan täydentää kunnantalolla sijaitsevalla omatoimikirjastolla.
3. Kunnantalolle siirretään omatoimikirjasto, lehtien "lukusali" ja palvelupiste, josta tarjotaan muita kirjastolain sisältämiä palveluita. Tämän lisäksi jatketaan neuvotteluja mahdollisesta kuntayhteistyöstä muiden kirjastopalveluiden osalta. Siirtymäaikana voidaan noudattaa vaihtoehto 1:n järjestämistapaa.

Lausunto eri vaihtoehtoista:

1. Kirjaston siirtymistä uudelle kunnantalolle puoltaa se, että tässä vaihtoehdossa kaikki kirjastopalvelut ovat samassa tilassa. Lisäksi kyseessä on uudisrakennus, jolloin esimerkiksi terveydelle vaaraa aiheuttavia kosteusvauriomikrobeja ei ole. Rakennukseen on vaivatonta perustaa omatoimikirjasto. Kirjaston toimiessa kunnan omistamassa kiinteistössä välttyään myös ylimääräisiltä vuokratuloilta. Tilojen ongelmana on kuitenkin niiden ahtaus. Kirjaston palvelutaso tulee laskemaan, mikäli tilojen rajallinen koko estää riittävän kokoelman sijoittamisen lähikirjastoon.
2. Kirjastopalvelujen siirto Mainingin vuokratiloihin on perusteltua, koska tilat ovat riittävät ja sijainti on erinomainen etenkin koululaisten kirjastovierailuja ajatellen. Kyseessä on kuitenkin vuokratila, josta aiheutuu kustannuksia. Kunnanjohtaja Peltola esittää tässä vaihtoehdossa, että tiloja täydennettäisiin omatoimikirjastolla, joka sijaitisi uudella kunnantalolla. Tällaiseen ratkaisuun ei tule päätyä, koska aineiston jakaminen kahteen toimipisteeseen vaikeuttaa henkilökunnan työtä ja aiheuttaa hämmennystä asiakkaissa, kun eri palvelujen saamiseksi on siirryttävä eri toimipisteisiin. Omatoimikirjaston olisi joka tapauksessa oltava nimenomaan Mainingissa, mikäli kirjat sijaitsevat siellä samoin kuin niiden lainaus. Jos kirjasto halutaan ehdottomasti jakaa kahteen toimipisteeseen, tulee asiakaslähtöisyys silmällä pitäen molemmissa olla omatoimikirjaston palvelut. Aluehallintoviraston myöntämä hankeavustus voidaan myöntää kuitenkin ainoastaan yhden kerran ja vain yhteen toimipisteeseen, joten tässä vaihtoehdossa kustannukset ovat huomattavat.
3. Tämä vaihtoehto on sisällöltään varsin epäselvä, eikä siitä ilmene, mitä ratkaisu kirjaston käytännön toiminnan kannalta tarkoittaisi. Mikäli vaihtoehto kuvaa tilannetta, joka on vastaava kuin vaihtoehdossa 1., mutta tämän lisäksi hankitaan määrittelemättömiä

palveluita kuntayhteistyönä, tulisi ennen tämänkaltaisen ehdotuksen esittämistä riittävällä tarkkuudella selvittää, mitä kyseiset palvelut ovat. Kustavin kunnankirjaston toimintojen järjestämisen ongelmana voidaan pitää sitä, että pinta-alaltaan riittäviä tiloja ei ole kirjastolle ollut tarjolla. Kuntayhteistyö ei ratkaise tätä ongelmaa. Näillä perusteilla tätä vaihtoehtoa ei nykyisessä tilanteessa tule lainkaan harkita.

Kirjaston tuottaman hyödyn tai arvon määrittäminen sekä kirjaston vaikutukset asiakkaiden hyvinvointiin

Kirjastopalveluilla on vaikuttavuutta kansalaisten sivistyksellisten oikeuksien toteutumiseen ja tiedolliseen tasa-arvoon. Kuntatasolla niillä on vaikutuksia yhteisön ja yksilön hyvinvointiin. Kirjastot ovat tärkeitä kansalaisten tiedon ja kulttuurin saatavuuden kannalta. Kirjastot saattavat ehkäistä tiedollista syrjäytymistä ja ne vähentävät digitaalista informaatiokuilua. Hyvin toimiva ja viihtyisä kirjasto toimii kuntalaisten hyvinvoinnin ja viihtyvyyden lisääjänä. Se mahdollistaa elinikäisen oppimisen ja ehkäisee syrjäytymistä.

Jotta edellä esitetyt hyödyt saavutetaan, tulee kirjastotoiminnan kannalta keskeiset tehtävät voida toteuttaa asiallisesti ja kuntalaisten kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla siihen varatuissa tiloissa sekä riittäväillä aineellisilla resursseilla ja henkilökunnalla.

Kirjastoaineiston vähentämisestä aiheutuvat vaikutukset pienessä kirjastossa: tuoko Vaski kaiken seuraavana päivänä?

Eri yhteyksissä on tuotu esille väitteitä aineiston eli kirjastosta lainattavien kirjojen, lehtien ja av-tallenteiden riittävästä määrästä ja saatavuudesta. Seuraavassa avataan aineiston saatavuuteen ja kirjakuljetuksiin liittyvää problematiikkaa.

Vaski-kirjastojen yhteistyö käynnistyi lokakuussa vuonna 2013. Yhteistyön tavoitteena oli käyttäjien ja kokoelmien osuvampi kohtaaminen. Vaski-kirjastot toimii 18 kunnan alueella, ja sillä on yhteensä lähes 60 toimipaikkaa tai kirjastoautoa. Kaikilla kirjastoilla on yksi ja yhteinen varausjono. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että Kustaviin varattu kirja voi tulla mistä tahansa Vaski-alueen kirjastosta. Koska yhteistyö velvoittaa myös pieniä kirjastoja osallistumaan varausten käsittelyyn, lähetetään Kustavin kirjastosta lähes sama määrä varauksia muihin kirjastoihin kuin Kustaviin saapuu. Varausten nopea käsittely ja kunkin kirjaston kohtuullisen kattavat kokoelmat ovat asiakkaiden sekä toisaalta myös työntekijöiden etu, kun varausten käsittelyn aiheuttama työ jakautuu tasaisesti kaikkien kirjastojen kesken. Näin ollen kirjaston kokoelmat tulisi nähdä osana seudullista kokoelmaa, jonka kehittämiseen kaikki kirjastot osallistuvat hankkivina ja omia kokoelmiaan ylläpitävinä kumppaneina, eivät vapaamatkustajina.

Kattavat kokoelmat takaavat myös sen, että varausjonot eivät muodostu kohtuuttoman pitkiksi. Kokoelmien huomattava supistaminen puolestaan merkitsee etenkin pienen kirjaston käyttäjille sitä, että he joutuvat kilpailemaan aineiston saatavuudesta kaikkien muiden kanssa. Huhuina kuullut oletukset, joiden mukaan ”Vaski tuo kaiken seuraavana päivänä”, eivät näin ollen pidä paikkaansa. Ja edellyttäisihän tämä myös kirjakuljetusten saapumista päivittäin nykyisen kerran viikossa saapuvan sijaan, mikä ei liene erityisen kustannustehokasta.

Sekä Vaski-kirjastojen yhteistyön toimivuuden että asiakaslähtöisyyden kannalta on tärkeää tavoitella kohtuullisella tasolla sitä, että asiakkaat löytäisivät haluamansa aineiston

lähikirjastostaan. Silloin kirjastoverkoston sisäiset kuljetuskustannukset ja kuljetusten vaatima työmäärä eivät muodostu liian suuriksi ja samalla varmistetaan aineiston saavutettavuus. Kirjastoaineiston liikkuvuutta tutkittaessa on tehty havainto, jonka mukaan mitä vanhemmasta aineistosta on kyse, sitä todennäköisemmin asiakas löytää etsimänsä paikallisesta kirjastosta. Kokoelman ollessa uusi tai määrältään suppea ohjautuvat asiointivirrat useammin jonnekin muualle kuin lähikirjastoon. Näin ollen pelkkä uutuuskirjojen lainausasema ei ole palvelutasoltaan riittävä.

Mikäli paikallisen kirjaston tarjonta ja palvelutaso eivät riitä tyydyttämään asiakkaiden tarpeita, he voivat siirtyä käyttämään minkä tahansa toisen kirjaston palveluita. Kustavin tapauksessa tämä edellyttää asiakkailta lähes poikkeuksetta oman auton käyttöä, jotta palvelu on mahdollista saavuttaa. Samoin käy, jos lähikirjastoa ei ole lainkaan tai jos se sijaitsee kaukana. Palvelun saavutettavuuden tai sen tason ollessa huono lisääntyvät käyttäjien kustannukset ajan ja energian muodossa. Moottoriajoneuvojen lisääntynyt käyttö lisää myös ympäristön rasituksia, joten aineiston voimakkaasta supistamisesta syntyneet säästöt eivät ole todellista säästöä vaan kustannusten siirtoa käyttäjille. Ympäristövaikutuksia on mahdollista laskea tarkemmin esimerkiksi todennäköisimmin valituilla kulkuneuvoilla kuljettujen kilometrin mukaan.

Päätelmät kirjastoaineiston määrän huomattavasta vähentymisestä aiheutuvista vaikutuksista:

- +Palveluntarjoaja eli Kustavin kunnankirjasto säilyttää tiloissaan aikaisempaa vähemmän aineistoa, jolloin tilatarve vähenee ja syntyy säästöjä, kun tilojen ylläpitokustannukset laskevat.
- +Palveluntarjoaja hankkii tulevaisuudessa vähemmän aineistoa, jolloin syntyy säästöjä.
- Asiakastyytyväisyys laskee, kun tarjonta ei vastaa kysyntää. Tällöin on mahdollisesti järjestettävä lisää kirjastokuljetuksia. Tämä lisää kustannuksia ja Kustavin kunnankirjaston sekä aineistoa lähettävien kirjastojen työtä.
- Palvelujen supistuessa asiakkaat siirtyvät kykyjensä ja mahdollisuuksiensa mukaan käyttämään muiden kirjaston palveluita tai ostavat haluamaansa kirjallisuutta itselleen. Tämä siirtää kustannukset asiakkaille sekä mahdollisesti muille alueen kirjastoille lisääntyneen työn ja mahdollisten hankintojen muodossa. Lisäksi ympäristön kuormitus kasvaa, kun asiakkaat joutuvat kulkemaan pitkiä matkoja.
- Asiakkaiden eriarvoisuus saattaa lisääntyä, kun kaikkien ei ole mahdollista lähteä palvelujen perässä muualle. Erityisesti tämä koskee heikommassa asemassa olevia sekä lapsia.
- Suppea valikoima pakottaa asiakkaat muuttamaan tapaansa käyttää kirjastopalveluja. Aineisto on pääosin tilattava muualta, jolloin tilausta tehtäessä on tiedettävä, mitä haluaa lukea. Luettavaa ei välttämättä saakaan samana päivänä tai suosituimpien kirjojen ollessa kyseessä edes samana vuonna. Myös kirjaston henkilökunnan työnkuva muuttuu, kun asiakaspalvelu on yhä enemmän tiedonhakua asiakkaan puolesta sekä erilaisten vaihtoehtojen etsimistä ja ns. kirjavinkkausta.

Kuntayhteistyön etuja ja kompastuskiviä

Kirjastolaissa todetaan, että kunnan tehtävänä on yleisen kirjaston toiminnan järjestäminen. Lain mukaan kunta voi järjestää yleisen kirjaston toiminnan itse taikka yhteistyössä toisten kuntien kanssa tai muulla tavoin. Laki antaa kunnalle melko vapaat kädet toiminnan järjestämiseksi, mutta tämä ei tarkoita sitä, että lakia voi tulkita miten vain.

Kustavin kunnankirjasto kuuluu Vaski-kirjastoihin, mikä on valtava etu pienen kirjaston toiminnan kannalta. Vaski-yhteistyö on kuntarajat ylittävää kirjastoyhteistyötä parhaimmillaan, ja sen myötä monet kirjaston työtehtävät ovat helpottuneet. Lisäksi yhteistyötä on etenkin Vehmaan ja Taivassalon kirjastojen kanssa. Satunnaista yhteistyötä on myös muiden kuntien kanssa. Naapurikuntien kesken tehtävä yhteistyö on pääasiassa yhteisten tapahtumien järjestämistä sekä tiedonvaihtoa.

Eri yhteyksissä on mainittu esimerkiksi aineiston suhteen tehtävä yhteistyö, jota Kustavin kirjasto tekisi ennalta määrittelemättömien naapurikuntien kanssa. Tämä on mahdollista, mutta siihen on suhtauduttava varauksella. Aivan ensin olisi määriteltävä, mitä yhteistyö käytännössä tarkoittaa. Mikäli se on täysin hypoteettisesti kuviteltuna vaikkapa aineiston tilapäistä siirtoa jostakin yksittäisestä lähialueen kirjastosta Kustavin kunnankirjastoon, ovat tilaresurssit aineiston säilyttämiseksi rajalliset. Sitä paitsi varausjonot ovat Vaskin yhteisiä, mikä saattaa olla ristiriidassa tämänkaltaisen toiminnan kanssa. Aineiston siirrot tulisi myös järjestää kuntien sisäisinä kuljetuksina, mikä tarkoittaa resurssien ja työajan käyttöä edestakaiseen kulkemiseen ja pakkaamiseen.

Lisäksi keskustelua on ilmeisesti käyty hallinnollisesta yhteistyöstä, joka mahdollisesti tarkoittaa sitä, että Kustavin kirjasto olisi osa kenties Taivassalon kirjastoa, jolloin hallinto sekä mahdollisesti uusien kirjojen tilaukset tehtäisiin Taivassalosta käsin. Viime vuosina kirjastojen osalta on valtakunnallisesti ollut hallitsevana kehityssuunta, jossa hallinnollisiin ratkaisuihin kuten seutukirjastoon tai yhteisiin kirjastolaitoksiin päädytään yhä harvemmin, koska ratkaisu ei tue kirjastotyön onnistumista tai mielekkyyttä. Naapurikuntienkin kirjastot ovat usein asiakasprofiililtaan ja toiminnaltaan yllättävän erilaisia, joten käytäntöjä voi olla hankala sovittaa yhteen. Lisäksi ratkaisu edellyttää kirjastonjohtajalta valmiuksia ja mahdollisuuksia hallita usean erityyppisen kirjaston toimintatapoja. Kirjastohenkilökunnan työtaakan osalta ratkaisu ei ole erityisen mielekäs, koska verrattain ohuen hallinnollisen työn siirtäminen toisen kunnan kirjastonhoitajan tai kirjastotoimenjohtajan käsiin tulee todennäköisesti työllistämään uuden tehtävän vastaan ottavaa työntekijää kohtuuttoman paljon etenkin siirtymävaiheessa, kun puolestaan työtehtävistä luopuva työntekijä saattaa joutua toimimaan oman kirjastonsa asioista raportoivana konsulttina, jonka työtehtävät eivät käytännössä muutu, vaikka päätösvalta ja vaikutusmahdollisuudet siirtyvät muualle.

Kuntayhteistyön vaikutuksista palveluntuottamisen kustannuksiin ei ole tässä yhteydessä saatavilla kohdennettua tietoa. On kuitenkin pääteltävissä, että palvelunmyyjä ei myy tuottamaansa palvelua edullisemmin kuin mitkä palveluntuottamiseksi tarvittavat kustannukset myyjälle itselleen ovat. Saattaa olla jopa todennäköistä, että palvelunmyyjä asettaa myydyin palvelun hinnan korkeammaksi kuin mitä se ostajan itsensä tuottamana tulisi maksamaan. Tämä tulee selvittää ennen päätöksentekoa.

Yhteenveto päätöksenteossa huomioitavista asioista

-Kirjaston toiminnan määrittelee kirjastolaki. Lakia tulee noudattaa. Kirjaston sijoittamisessa huomioitavat lainkohdat löytyvät Katsaus kirjastolakiin -liitteestä.

-Kunnanhallitukselle esiteltyjen vaihtoehtojen sekä mahdollisten kirjastopalveluja koskevien kuntien välisten neuvottelujen tulee perustua riittävän laajaan kirjastoalan sekä pienessä kunnankirjastossa tehtävän työn perusteelliseen tuntemukseen ja totuudenmukaisiin väittämiin. Vaihtoehtojen tulee olla ennen kaikkea kirjaston toiminnallisuuden ja asiakaslähtöisyyden kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaisia.

-Kirjastotilojen sijoittamisessa ratkaisevia seikkoja ovat tilojen riittävä koko, soveltuvuus kirjastokäyttöön, sijainti sekä terveellinen ja turvallinen työskentely- ja asioimisympäristö. Kaikkien vaihtoehtoisten kirjastokäyttöön suunniteltujen tilojen sisäilma ja muut mahdolliset terveyteen haitallisesti vaikuttavat seikat tulee tutkia ja löytyneet ongelmat korjata ennen päätöksentekoa.

-Päätöksenteossa on otettava huomioon eri asiakasryhmien erityistarpeet, jotka on esitelty Palvelutarpeen kartoitus -liitteessä.

-Kirjasto on kunnan käytetyin peruspalvelu, joten sen tulevaisuudesta päätettäessä tulee huomioida loppukäyttäjien eli asiakkaiden mielipiteet.

-Kirjastohenkilökunnan motivaatio syntyy ennen kaikkea siitä yhteistyöstä, jota kirjastohenkilökunnan kanssa kirjastotoimen asioista päätettäessä tehdään. Työskentely terveellisissä tiloissa on luonnollisesti myös motivaatiota lisäävä tekijä. Terveydelle haitallisessa ympäristössä työskentelyllä ei puolestaan ole tekemistä pelkästään motivaation kanssa, vaan kyse on varsin perustavanlaatuisesta, työskentelyn estävästä haitasta, jonka nopea korjaamisen tulisi olla itsestäänselvyys.

-”Kehittämisen” ja ”edistämisen” kaltaiset käsitteet eivät itsessään kerro mitään. Päätöksenteossa tämän kaltaiset termit on avattava riittävästi, jotta ei ajauduta tilanteeseen, jossa ”kehittämiseen” ja ”edistämiseen” vedoten voidaan tehdä myös päätöksiä, joiden ennakkovaikutuksista ei ole riittävästi tietoa ja jotka toteutuessaan jopa heikentävät palveluiden laatua.

-Määrällisesti ja laadullisesti riittävän aineiston saavutettavuudesta on huolehdittava: ”Vaski ei tuo kaikkea seuraavana päivänä.”

kuva: <https://vaikuttavuus.kirjastot.fi/>

